

10. Князев С.М. Судово-психологічна експертиза у справах про шахрайство, вчинене способом фінансової піраміди / С.М. Князев // Криміналістичний вісник, № 2 (16), 2011. – С. 108-113.

11. Секераж Татьяна Николаевна. Теоретические и методические основы диагностики «порока воли» в судебной психологической экспертизе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Т.Н. Секераж. – Москва, 2004. – 200 с. РГБ ОД, 61:05-12/190.

УДК 347.191.4

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВНИЦТВА КОРПОРАТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЇЇ ОРГАНАМИ У ЗОВНІШНІХ ВІДНОСИНАХ

Давидюк Т. В.,

здобувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: Стаття присвячена правовідносинам представництва інтересів корпоративної організації її органами у зовнішніх відносинах. У ній викладені існуючі у юридичних колах концепції представництва юридичної особи її органами. Розглянута компетенція виконавчого органу (правління) корпоративної організації, закріплена в законодавстві України. Окреслені особливості представництва інтересів корпоративної організації виконавчим органом у зовнішньокорпоративних відносинах. Запропоновані зміни до норм чинного законодавства з цього питання.

Ключові слова: корпоративна організація, суб'єкти корпоративних правовідносин, органи управління, виконавчий орган, правочин, представництво, повноваження, зовнішньокорпоративні відносини.

Аннотация: Статья посвящена правоотношениям представительства интересов корпоративной организации её органами во внешних отношениях. В ней изложены существующие в юридических кругах концепции представительства юридического лица его органами. Рассмотрена компетенция исполнительного органа (правления) корпоративной организации, которая закреплена в законодательстве Украины. Очерчены особенности представительства интересов корпоративной организации исполнительным органом во внешнекорпоративных отношениях. Предложены изменения в нормы действующего законодательства по этому вопросу.

Ключевые слова: корпоративная организация, субъекты корпоративных правоотношений, органы управления, исполнительный орган, сделка, представительство, полномочия, внешнекорпоративные отношения.

Annotation: The article regards legal relations of representation of interests of corporative organization by its organs in outer relations. It presents the concepts of representation of juridical person by its organs existing in legal circles. The article considers the competence of an executive organ (board) of a corporative organization, which is confirmed by the Law of Ukraine. The peculiarities of representation of interests of a corporative organization by an executive organ in extra-corporative relations are outlined, as well as suggestions are made concerning changes of the norms of current Laws touching on this problem.

Key words: corporative organization, subjects of corporative legal relations, governing organs, executive organ, bargain, representation, authority, outer corporative relations.

Загальновідомо, що правовідносини представництва наскрізні та стосуються всіх галузей права, у т.ч. корпоративного. Їх постійно вивчають, втім, деякі з питань залишаються спірними, як-то можливість віднесення органів товариства до суб'єктів корпоративних відносин. Гіршою є ситуація, коли проблема не розглядається взагалі і відсутні пропозиції щодо її вирішення. Однією із таких проблем є представництво корпоративної організації її органами у зовнішніх відносинах. Вирішення окресленої проблематики, правильне її розуміння та регулювання відносин представництва товариства - це передумова досягнення юридичної мети самої юридичної особи, задля якої вона і була створена.

Метою статті є встановлення особливостей представництва інтересів корпоративної організації її органами у зовнішньокорпоративних відносинах.

Правовідносини представництва побудовані за двоступеневою системою – внутрішні та зовнішні. Внутрішня сторона охоплює відносини між

представником та особою, яку він представляє. Зовнішня сторона характеризує відносини, що виникають між третіми особами та представником під час укладення правочинів, на які той був уповноважений особою, інтереси якої він представляє [7, с. 99]. Представництво у корпоративних відносинах поділяється на внутрішньокорпоративне та зовнішнє, кожне з яких, у свою чергу, містить внутрішні і зовнішні відносини представництва. Учасниками зовнішньокорпоративних відносин є саме товариство (юридична особа – як центральний суб'єкт корпоративних відносин) та його учасники (акціонери) [8, с. 80], як суб'єкти, які наділені, відповідно до законодавства України, правосудністю та дієздатністю.

Стосовно питань управління та діяльності органів товариств, часто вказується, що органи *представляють* товариство у відносинах з третіми особами. Це пов'язане із тим, що в юридичній сфері існує точка зору про необхідність віднесення суб'єктів, що здійснюють функції органів юридичної особи до суб'єктів корпоративних відносин [10, с. 53].

Виділяється декілька концепцій розуміння правової природи представництва юридичної особи її органами у зовнішніх відносинах. За першою з них – органи юридичної особи визнаються її представниками (С.В. Богданов, Г.В. Цепов, А.А. Зурабян). Головною тезою вказаних вчених є посилання на те, що юридична особа це штучний суб'єкт права. Так, С.В. Богданов вважає, що функції з представництва у завуальованій формі покладені на особу, яка виконує обов'язки органу юридичної особи. У законодавстві закріплюється функція представництва самого органу. Функції представництва входять до правового статусу органу юридичної особи нарівні з іншими функціями. При цьому правове становище органу наче вбирає у себе статус представника. Отже, орган юридичної особи – це особа, яка виражає назовні волю юридичної особи та є її представником, але володіє при цьому правосуб'єктністю фізичної особи [4, с. 110-113]. Г.В. Цепов виходить з того, що юридична особа – це фікція, яка існує лише з точки зору закону. Це означає, що суб'єкт, на якого покладено функції органу юридичної особи, здійснює волевиявлення перед третіми особами як волевиявлення самої юридичної особи, і є її представником [16, с. 110-113]. А.А. Зурабян вважає, що орган юридичної особи корпоративного права є невід'ємною частиною корпорації, оскільки саме органи представляють її в обороті; ... у конкретних фізичних і юридичних осіб, які входять до складу органу, в межах корпоративних відносин, виникають права і обов'язки, тобто вони визнаються суб'єктами корпоративних відносин [9, с. 25].

Прихильники другої концепції не визнають органи юридичної особи її представниками (С.М. Братусь, О.Л. Невзгодіна, В.О. Рясенцев), обґрунтовуючи це тим, що орган не є суб'єктом будь-яких прав та обов'язків, відокремлених від цивільних прав та обов'язків юридичної особи [6, с. 204]. О.Л. Невзгодіна наголошує, що спроба розглядати орган як представника юридичної особи призводить до протилежного та, вочевидь, помилкового висновку про те, що юридичні особи недієздатні, тому що можуть діяти тільки через представників. Тобто визнається, що юридична особа як мала дитина, яка не має юридично значущої волі, не здатна усвідомлювати та здійснювати свої інтереси та потреби [14, с. 73]. Представника слід відрізнити від органу юридичної особи, який є невід'ємною частиною останньої, що діє у її складі, а не відокремлений від неї. Зовсім інші функції є характерними для представника, який отримав довіреність від органу та є самостійним суб'єктом права, занотовує В.О. Рясенцев [15, с. 228].

Представник третьої концепції звертає увагу на те, що органи юридичної особи – це інституціоналізація управління в розумінні уособлення органів та їх самостійності, які діють в інтересах досягнення цілей товариства [13, с. 63-64]. На думку В. І. Борисової – орган юридичної особи це інституціонально-функціональний її представник. Вчена вважає, що інституціональність представництва органу проявляється в затвердженні на законодавчому рівні механізму набуття юридичною особою цивільних прав і обов'язків

безпосередньо через свої органи, установлення не тільки можливості, а й необхідності формування відповідних її органів, їх складу, порядку створення тощо. Функціональність органу юридичної особи проявляється у здійсненні ним в її інтересах своїх повноважень у межах визначеної законом (статутом) компетенції [5, с. 99-101]. Зважаючи на викладене, доцільно підтримати думку В.І. Борисової з таких підстав.

Окреслене спірне питання повинно вирішуватись з урахуванням того, що представник та особа, чий інтереси представляють – два самостійні суб'єкти цивільного права. Між юридичною особою та її органом корпоративні відносини представництва не виникають. Дії органу розглядають як дії самої юридичної особи. Сам орган юридичної особи не є суб'єктом цивільного права, хоча іноді їх називають суб'єктами корпоративного права, оскільки вважається, що між цими органами існують корпоративні правовідносини [12, с. 13]. Відповідно до вимог ст. 92 ЦК України [1], юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. У свою чергу, норма ст. 2 ЦК України закріплює, що учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи, також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Тобто, органи управління юридичної особи не відносяться законом до учасників цивільних відносин, не є суб'єктами цивільного права, а тому і не можна визнавати їх суб'єктами корпоративних відносин. Беручи за основу наукову позицію про те, що корпоративні відносини є різновидом цивільних відносин, відповідно їх суб'єкти такі самі, як і суб'єкти цивільних відносин. Тому органи юридичної особи не можуть вступати у правовідносини, бо вони не є суб'єктами і не для себе породжують права і обов'язки, а для юридичної особи, навіть якщо йдеться про корпоративні відносини [17, с. 103-104]. На підтримку цієї думки, висловлене таке: органи управління АТ є його складовими частинами та не виступають власниками об'єктів, що належать самому товариству, і не відповідають власним майном за свої дії, тому говорити про органи управління як суб'єктів корпоративних відносин недоречно та безглуздо, оскільки їх можна визнавати тільки неправосуб'єктами особами; однак, разом із тим, що органи товариства не є суб'єктами цивільного права, їх існування та компетенція передбачені цивільним законодавством, вони вступають у корпоративні відносини [8, с. 76-77], і пропонується характеризувати органи товариств як учасників корпоративних відносин [11, с. 271].

АТ чи ТОВ хоча й діють через свої органи (наприклад, через правління), однак надана їм компетенція має свою специфіку, і, в першу чергу, регулюється нормами ЦК України про юридичні особи, Законами України «Про господарські товариства» [3] та «Про акціонерні товариства» [2], а не про представництво. У нашому випадку, більш доцільно застосовувати словосполучення «представницькі функції». Тобто, назвати орган корпоративної організації її представником можна у

практичній діяльності, фактично – він є її інституціонально-функціональним представником, а юридично – не є представником взагалі, а виконує певні представницькі функції.

Які саме органи у своєму складі мають АТ та ТОВ, встановлено в ЦК України, ГК України та інших законах, зокрема «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товариства». Порядок створення й діяльності органів цих товариств визначається установчими документами та законом. Зазвичай товариство має дворівневу структуру органів: загальні збори учасників та виконавчий орган; іноді – трирівневу структуру: загальні збори учасників, виконавчий орган та контрольний орган. У ТОВ та АТ можуть бути як два органи управління, так і три. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 146 ЦК України загальні збори учасників ТОВ можуть формувати органи, що здійснюють постійний контроль за фінансово-господарською діяльністю виконавчого органу.

Щодо виконавчих органів господарських товариств, то доктрина цивільного права і законодавство відносять їх до класичних органів корпоративної організації, які виконують представницькі функції останньої в цивільних правовідносинах, здійснюють функцію з посереднього управління корпорацією (ч. 2, 3 ст. 145, ст. 161 ЦК України, гл. IX Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 62 Закону України «Про господарські товариства»). Назвою виконавчого органу товариства відповідно до установчих документів або закону може бути «правління», «дирекція» тощо, закріплює ст. 99 ЦК України. Виконавчий орган товариства здійснює керівництво його поточною діяльністю і вирішує всі питання окрім тих, що віднесені до виключної компетенції загальних зборів і наглядової ради.

Беручи до уваги повноваження виконавчого органу АТ чи ТОВ можна зазначити, що він має власну компетенцію та здійснює функції представництва корпоративної організації у зовнішньокорпоративних відносинах. Керівник правління товариства виконує певні представницькі функції, однак, при вирішенні питань про його повноваження при здійсненні правочину та інших юридичних дій, слід виходити із норм цивільного та господарського законодавства про юридичні особи, а не про представництво. Повноваження керівника виникають в силу закону, який надає йому право діяти від імені товариства. Об'єм повноважень керівника товариства визначений і внутрішніми корпоративними нормами – Положенням про правління, рішеннями загальних зборів акціонерів, обмеженнями, зафіксованими в статуті товариства. Зважаючи на вищевикладений матеріал та нормативне підґрунтя, вважаємо, що керівник правління товариства виконує певні представницькі функції від імені юридичної особи.

На практиці, у зовнішньокорпоративних відносинах, при вчиненні правочину, від імені юридичної особи діє представник. І ним може бути як орган або посадова особа органу, так і інша особа. Якщо у товаристві діє одноосібний виконавчий орган, він, від імені корпоративної організації, укладає правочин чи здійснює інші юридичні дії

безпосередньо. Якщо, у товаристві створюється колегіальний виконавчий орган, то від імені цієї особи у правовідносинах з третіми особами виступає голова правління або інші особи, передбачені статутом (наприклад, будь-який заступник). Якщо правочин від імені АТ чи ТОВ укладає інша особа, наприклад, член правління, то його повноваження мають підтверджуватися довіреністю, виданою керівником товариства або відповідно іншою особою, яка має право згідно зі статутом представляти цю юридичну особу (наприклад, заступник). Усі ці особи наділені представницькими функціями товариства у зовнішньокорпоративних відносинах.

Необхідно звернути увагу, що особливістю виконання представницьких функцій під час укладення значних правочинів та правочинів, у вчиненні яких є заінтересованість, є процедура схвалення їх іншими органами АТ. Так, залежно від суми правочину у відсотках від ринкової вартості активів АТ за даними останньої річної фінансової звітності (10-25%; більше 25%, але менше ніж 50% тощо) рішення про вчинення правочину приймає наглядова рада або загальні збори (ст. 70 Закону України «Про акціонерні товариства»). Про можливість вчинення правочину, щодо якого є заінтересованість, виконавчий орган зобов'язаний надати наглядовій раді інформацію стосовно нього (ст. 71 Закону України «Про акціонерні товариства»). Все це спрямовано на запобігання зловживань з боку виконавчого органу (наглядової ради) та має на меті захист прав акціонерів, кредиторів та інших осіб.

Відповідна ситуація зумовлює питання про співвідношення представницьких функцій виконавчого органу та можливість зловживань з боку його членів. Отже, незважаючи на той факт, що товариство набуває цивільних прав та обов'язків через виконавчий орган, для реалізації своєї компетенції останньому необхідний внутрішній (корпоративний) акт, який дозволяє здійснення зовнішніх правочинів, як-то значні правочини чи правочини, у вчиненні яких є заінтересованість. Тобто, йдеться про особливість представницьких функцій правління.

У зв'язку із вищевикладеним, вважаємо за необхідне внести до Законів України «Про акціонерні товариства» та «Про господарські товариства» норму, яку викласти таким чином: при представництві інтересів АТ чи ТОВ у зовнішніх правовідносинах його керівником (головою правління тощо), документами, які підтверджують його повноваження, вважаються документ про його обрання або призначення (наказ тощо) та статут товариства; при представництві інтересів іншою особою – довіреність, оформлена згідно з вимогами закону. Такі документи необхідно пред'являти стороні правочину чи, при здійсненні будь-яких юридично значущих дій, іншій заінтересованій особі, за першою усною вимогою.

Підсумовуючи наведене можна дійти таких висновків:

1. Зовнішньокорпоративні відносини характеризуються певним суб'єктним складом. Суб'єктний склад при представництві корпоративної організації у зовнішніх відносинах не відрізняється від суб'єктного складу у корпоративних

правовідносинах взагалі – це саме товариство (юридична особа – як центральний суб'єкт корпоративних відносин) та його учасники (акціонери);

2. Повноваження представника органу корпоративної організації у зовнішньокорпоративних відносинах прямо залежить від змісту компетенції, яка надана цьому органу статутом товариства та законом;

3. Виконавчий орган вважається представницьким органом корпоративної організації у зовнішньокорпоративних відносинах з власною компетенцією; керівник правління товариства (голова, президент тощо) виконує певні представницькі функції, однак, при вирішенні питань про його повноваження при здійсненні правочину та інших юридичних дій, слід виходити із норм, цивільного та господарського законодавства про юридичні особи, а не про представництво;

4. Пропонуємо внести до Законів України «Про акціонерні товариства» та «Про господарські товариства» норму, яку викласти таким чином: при представництві інтересів АТ чи ТОВ у правовідносинах його керівником (головою правління тощо), документами, які підтверджують його повноваження, вважаються документ про його обрання або призначення (наказ тощо) та статут товариства; при представництві інтересів іншою особою – довіреність, оформлена згідно з вимогами закону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, № 42. – Ст. 492.
2. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-V // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50-51. – Ст. 384.
3. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576- XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
4. Богданов Е. Правовое положение органа юридического лица / Е.В. Богданов // Журнал российского права. – 2001. – № 3. – С. 108 – 113.
5. Борисова В.І. Органи управління юридичної особи як її інституціонально-функціональні представники / В.І. Борисова // Право України. – 2006. – № 6. – С. 97 – 102.
6. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права / С.Н. Братусь. – М. : Юриздат., 1950. – 368 с.
7. Гринько П. Повноваження представника як секундарне право / Павло Гринько // Вісник вищого адміністративного суду України. – 2010. – № 2. – С. 99 – 104.
8. Жорнокуй Ю.М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права : монография / Ю.М. Жорнокуй. – Х. : Золота миля, 2012. – 186 с.
9. Зурабян А.А. Корпоративные правоотношения как вид гражданских правоотношений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А.А. Зурабян ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2008. – 32 с.
10. Козлова Н.В. Правосубъектность юридического лица / Н.В. Козлова. – М. : Статут, 2005. – 476 с.
11. Корпоративне управління: моногр. / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова ; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Право, 2007. – 500 с.
12. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – 720 с.
13. Кулагин М.И. Избранные труды по акционерному и торговому праву. 2 – е изд., испр. / М.И. Кулагин. – М. : Статут, 2004. – 363 с.
14. Невзгодина Е.Л. Представительство по советскому гражданскому праву / Е.Л. Невзгодина. – Томск: Издательство Томского университета, 1980. – 156 с.
15. Советское гражданское право: учебн. для вузов [Н.А. Безрук, О.В. Бойков, М.И. Брагинский и др. под ред. В.А. Рясенцева]. – [2е изд., перераб. и дополн.]. – М. : Юрид. лит., 1986. – Ч.1. – 1986. – 560 с.
16. Цепов Г.В. Понятие органа юридического лица по российскому законодательству / Г.В. Цепов // Правоведение. – 1998. – № 3. – С. 89 – 93.
17. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 3: Юридична особа / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Серія «Коментарі та аналітика». – Х. : Страйд, 2009. – 736 с.